

O současné politické geografii a současné geopolitice

Bořek Hnízdo

Na polemiku Z. Zbořila, která se objevila v časopise *Mezinárodní vztahy*, 2/1995, je velmi těžké nereagovat.¹ Je napsána autorovým lehkým a pohotovým rukopisem, známým mimo jiné z několika recenzí, které se objevily v *Mezinárodních vztazích*, ovšem okamžitě vybízí k upozornění na řadu nectností, které jsou v této autorově polemice obsaženy a které jsou tak závažné, že by mohly u méně zasvěceného čtenáře výrazně zkreslit názor na stav současné politické geografie.

První nectností polemiky je již autorův začátek, v němž čtenář těžko odhadne, k čemu autor vlastně směřuje. A já sám vůbec nechápu, jak to souvisí s tematikou vlastní polemiky na dané téma politické geografie. Je v něm zachycen jen autorův všeobecný povzdech nad malou úrovní několika prací, které jsou zásadně odlišné svou charakteristikou, tematicky spolu příliš nesouvisejí a vyšly v různých letech (společně mají především snad to, že jde o překlady z angličtiny).

Pozastavil bych se však také u způsobu, jak Z. Zbořil stačí ve dvou řádcích lehce „shodit“ knihu, a tím i autora. Jde o J. Krejčího, významného sociologa, dnes emeritního profesora Lancasterské univerzity, kde donedávna působil na oddělení evropských studií. Z. Zbořil lehkým způsobem vnucuje čtenáři, že jde o nevýznamného českého publicistu, působícího v zahraničí, který „s nedostatečnými znalostmi participuje na české bídě na úrovni *Pantaleona Vocílky*“.² Domnívám se, že toto jistě neplatí pro Krejčího jako sociologa ani pro Krejčího jako politologa. V řadě základních učebnicových textů – „úvodů do politologie“ – pro studenty politologie i mezinárodních vztahů na celém světě se pravidelně objevují Krejčího knihy jako doporučená četba. To je, myslím, ohodnocení, které mluví samo za sebe. Takové ohodnocení bych přál každému českému politologovi, tedy i Z. Zbořilovi. Základním předpokladem je ovšem mít co nabídnout. Samozřejmě právo na kritiku jakékoli publikace má každý badatel, ovšem očekával bych určitou badatelskou skromnost od někoho, kdo v posledních pěti letech zatím příliš nepřednášel ani „Úvod do politologie“.

Z. Zbořil se nakonec přece jen dostává k předmětu své polemiky. I to je opět zarážející. Pokud je mi známo (řadu let jsem působil s autorem polemiky na jednom pracovišti), nikdy politickou geografii nepřednášel a ani z tohoto oboru nic nepublikoval. To ovšem opět Z. Zbořilovi nebrání objevit v sobě experta na tuto problematiku. Cituje z mé práce několik řádků o Haushoferovi a konstatuje, že si tento badatel zaslouží objektivnější zhodnocení. Vlastně nic proti tomu. Můj článek nedával příliš prostoru zabývat se pouze Haushoferem, vždyť šlo jen o přehled několika základních geopolitických teorií. Skutečný znalec tematiky by mohl například podotknout, že jsem úplně opomenul de Severského.³ Protože šlo jen o přehled, považoval jsem za správné seznámit českého čtenáře se současným, drtivou většinou badatelů uznávaným hodnocením K. Haushofera. Kdyby měl Z. Zbořil někdy v ruce základní práci P. J. Taylora, jedné z dnes nejvýše hodnocených světových autorit v politické geografii, jistě by věděl, že moje hodnocení Haushofera je Taylorovu velice blízké a zároveň i většině současných odborníků na vývoj politické geografie jako oboru.⁴ Ostatně v poznámkovém aparátu jsem upozornil na skutečně hlavní, objektivně zpracované analýzy Haushoferova významu z pohledu současné politické geografie. Zde bych znovu chtěl Z. Zbořila upozornit na výsledky např. i německých bada-

telů (když už se mu nelíbí anglosaský původ většiny mnou citovaných autorů – ostatně tímto nacionálním „zatížením“ Zbořilova polemika jakoby souzněla i s největší nectností předválečné geopolitiky). Z. Zbořil ovšem opomíjí celou současnou diskuzi k této tematice, která probíhala především na stránkách nejvýznamnějšího mezinárodního časopisu tohoto oboru – *Political Geography Quarterly* (pokud ji vůbec zná, je typické, že s výjimkou Haunerovy práce a tří francouzských prací Z. Zbořil v poznámkách cituje pouze předválečné práce). Zná (a snad i uznává) vlastně jen jednu autoritu na Haushofera, kterou je mu M. Hauner. Při vši úctě k M. Haunerovi musím konstatovat, že jde o autora, jenž je svými pracemi pozitivně hodnocen některými odborníky na mezinárodní vztahy (např. P. Kennedym). Pokud se však týká politické geografie, není příliš citován. Jeho práce také nebyvají zařazovány do seznamů literatury a základních učebnic politické geografie.⁵

Velmi typickou nectností Zbořilovy polemiky je polemizování s názory, které nebyly vysloveny. Téměř komicky působí, když mé konstatování – „... *snad všechny významné osobnosti politické geografie první poloviny 20. století byly zároveň považovány za výrazné teoretiky v geopolitice*“ – sice doslova cituje, ale zároveň vyvrací něčím, co s původním citátem přímo nesouvisí – „*Mackinder ani Spykman se za geopolitiku nepovažovali právě proto, že se snažili eliminovat z politické geografie onu »ideologickou tendenci«*“.⁶ Proto bych znovu zopakoval (a snad to Z. Zbořil pochopí), že si na základě svých znalostí současného stavu oboru politická geografie stále troufám obhajovat výše zmíněnou větu. Jen bych ji snad doplnil tím, že zmínění badatelé nejen byli, ale jsou a pravděpodobně i budou považováni za výrazné teoretiky v geopolitice.

Nejvíce ovšem Z. Zbořil polemizuje s mým tvrzením, že současná geopolitika je součástí politické geografie. Mohu opět jen upozornit autora polemiky, že tento názor je dnes uznáván drtivou většinou politických geografů, k nimž jsem se pouze přidal. Stačí se jen trochu orientovat v základní literatuře. Pro přesnost lze jen dodat, že druhý nejčastěji objevující se názor (především ve francouzsky psané literatuře – přiznávám se, že ji znám pouze z překladů, ostatně jako většina politických geografů –, ale i v některých pracích psaných anglicky) je, že geopolitika a politická geografie jsou jen dva názvy pro jeden obor. Můj názor je v podstatě blízký chápání většiny dnešních politických geografů, že současná geopolitika je jen jednou částí celkového oboru politická geografie. Rozhodně souhlasím v řadě bodů s J. Lévyem, kterého se Z. Zbořil pro mě z naprostého nepochopitelných důvodů (vždyť i já jsem zdůraznil globální pohled geopolitiky a „nadnárodní“ charakter její prostorové perspektivy) snaží citovat jakoby proti mým názorům.

Argumentovat s horlivě zastávaným Zbořilovým názorem na geopolitiku a na její rozdíl od politické geografie je asi trochu zbytečné. Autor si jednak geopolitiku asi částečně plete se strategickými studii a jednak geopolitiku považuje (což je pochopitelné, neboť asi nezná současnou literaturu) za to, za co byla považována v předválečném období. Dnešní geopolitika (ostatně jsem to zdůraznil už ve svém článku) je skutečně něco jiného a v anglicky psaném textu je to zdůrazněno i rozdílem mezi slovy geopolitics a geopolitik.

Mohu Z. Zbořila uklidnit, že současná politická geografie není přehnaně „okouzlena“ geopolitikou. Ta jen tvoří organickou součást oboru, mající v jeho struktuře jasné a pevné místo. Kapitola o geopolitice skutečně nechybí dnes v žádné základní učebnici politické geografie a pravidelně se geopolitická tematika objevuje v člancích a pracích politických geografů. Rozhodně však nelze mluvit o přehnaném zájmu.

Ten, kdo má základní přehled o současném stavu politické geografie, ví, že v tomto oboru dnes existuje koncentrace na tři hlavní okruhy: na politickou geografii států, na politickou geografii mezinárodních vztahů (do této části spadá dnes i geopolitika, nejde tedy vůbec o geografické „základy“ zahraničněpolitických zájmů jednotlivých států, o získávání kolonií či o vytyčení politických hranic vůči sousedům, což bylo tak časté v předválečné politické geografii, tedy i v československé) a na studium transnacionálních faktorů současné politiky, jak se projevují v politickém prostoru. Každý, kdo sleduje politicko-geografickou literaturu, pak ví, že pokud se týká početnosti prací, jasně převažuje důraz spíše na problematiku volební geografie či na jiná témata než na geopolitiku. Ostatně já

sám ve svém základním dousemestrálním kurzu (od roku 1990 jsem učil politickou geografii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, na Fakultě sociálních věd UK a na Přírodovědecké fakultě UK) věnuji z 24 přednášek geopolitickým teoriím jen jednu přednášku.

Jestliže někdo tvrdí, že politická geografie je vědou, zatímco geopolitika je nástrojem politika, futurologa a prognostika, pak je zcela potvrzeno, že tento autor minimálně „zaspal“ posledních 25 let vývoje v oboru. V politické geografii to vlastně znamená totální neznalost oboru, neboť předcházející období, hlavně předválečné, tvoří skutečně jen prvopočátky politické geografie, a proto by znalost základních geopolitických teorií měla sloužit především i ke znalosti základů historie oboru.

Skutečně nechápu, proč za významné geopolitiky Z. Zbořil považuje Z. Brzezinského, H. Kissingera a S. Huntingtona. Je to snad proto, že neví, co to je současná politická geografie a geopolitika. Tito autoři nebývají citováni v odborné politicko-geografické literatuře. (Něčím úplně jiným je přece Kissingerova „zásluha“ o zavedení pojmu geopolitika do diplomatického a žurnalistického slovníku.) Výjimkou snad v budoucnosti může být S. Huntington, neboť jeho koncepce civilizačních střetů vyvolává kritiku řady politických geografů, a to především těch, kteří ve svých studiích o politickém centru a periférii vycházejí z teoretických prací I. Wallersteina.⁷

Už vůbec nechápu, proč se do tohoto seznamu „geopolitiků tvářících se jako badatelé“ (Zbořilovu odbornou sebejistotu a kritičnost zde nechávám bez komentáře, protože jsem se o ní už zmínil u jeho kritiky J. Krejčího) dostal Saul (u Zbořila Samuel) Cohen. V odborné literatuře se sice často zdůrazňuje, že (hlavně v 70. letech) byl jedním z mála, kdo rozvíjel geopolitické teorie, ale nikdy jsem se v literatuře nesetkal s názorem, že by nebyl považován za politického geografa.

Zájemci o politickou geografii a zároveň trpělivému čtenáři této mé odpovědi na Zbořilovu polemiku bych závěrem doporučil ke studiu o tom, co je současná politická geografie a současná geopolitika, následující nejzákladnější a v oboru nejčastěji používané učebnicové práce. Především je to práce M. I. Glassnera s názvem *Political Geography*. Zatím poslední vydání je z roku 1993 a jde vlastně o učebnici, kterou pod názvem *Systematic Political Geography* poprvé vydal H. de Blij v roce 1967.⁸ Tato základní učebnice oboru obsahuje snad největší seznam literatury k politické geografii. Z dalších textů, které považuji za základní již vzhledem k tomu, že jsou pojaty více z teoretického pohledu a jsou opět vydávány, uvedu práci P. J. Taylora *Political Geography*⁹ a dále práci J. R. Shorta *An Introduction to Political Geography*.¹⁰ Pokud se týká dějin oboru, nejnovější prací z roku 1993 je kniha P. J. Taylora (ed.) *Political Geography of the Twentieth Century*.¹¹

¹ Zbořil, Z.: O politické geografii, geopolitice a některých nectnostech. *Mezinárodní vztahy*, 2/1995, s. 112–117.

² Tamtéž, s. 112.

³ Nejdůležitější práce: De Seversky, A. P.: *Victory Through Air Powers*. New York 1942. De Seversky, A. P.: *Air Power: Key to Survival*. New York 1950. De Seversky, A. P.: *American: To Young to Die*. New York 1961.

⁴ Srov. Taylor, P. J.: *Political Geography*. 2. vydání. London, New York 1989.

⁵ Jedinou knihu, kterou cituje M. I. Glassner v snad největším přehledu politicko-geografické literatury publikované v anglickém jazyce (*Political Geography* ve vydání z roku 1993), je Hauner, M.: *The Soviet War in Afghanistan: Patterns of Russian Imperialism*. Lanham 1991.

⁶ Zbořil, Z.: cit. stať, s. 115.

⁷ Srov. Huntington, S. P.: *The Clash of Civilisations? Foreign Affairs*, 3/1993, s. 22–49. Z Wallersteinových prací je snad nejdůležitější Wallerstein, I.: *The Politics of the World – Economy*. Cambridge 1984.

⁸ Glassner, M. I.: *Political Geography*. New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore 1993.

⁹ Taylor, P. J.: *Political Geography: World Economy, Nation – State and Locality*. London 1993.

¹⁰ Short, J. R.: *An Introduction to Political Geography*. London 1993.

¹¹ Taylor, P. J. (ed.): *Political Geography of the Twentieth Century*. London 1993.